

Vörös Boldizsár: Emlékezés Máthé Pál Tanár Úrra

Az 1960-1970-es években Magyarországon nem egy legálisan megjelent munkában lehetett olvasni a sztálinista terrorról: például Hruscsov beszédében a Szovjetunió Kommunista Pártja (SzKP) 1961-es XXII. kongresszusának jegyzőkönyvében,¹ A Nagy Honvédő Háború története 1941-1945 című sorozatban,² vagy visszaemlékezésekben (így Ilja Ehrenburgéban³ és Hidas Antaléban⁴). Ám az 1980-as általános iskolai nyolcadikos történelemtankönyvben a szerzők nem az 1930-as évek Szovjetuniójának tárgyalásánál, hanem csak az SzKP XX. kongresszusát ismertetve közöltek róla információt, óvatos megfogalmazással elkerülve annak kimondását, hogy ekkor tömegesen végeztek ki embereket. E szerint Sztálin „koholt vádak alapján félreállította (!) azokat, akik nem értettek egyet hibás, önkényes intézkedéseivel”.⁵ Ez az eljárás illeszkedett az 1978-as történelem-tanterv következő célkitűzéseire: „Elsőrendű feladat, hogy a megfelelő tananyag feldolgozása alapján a tanulók értelmi és érzelmi azonosuláson nyugvó *meggyőződését* formáljuk. [...] A tanulók meggyőződését alakítva – az egész iskolai nevelőtevékenységgel összhangban – különös gondot kell fordítanunk: [...] a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelésre; [...] a szocialista és a kommunista társadalom magasabbrendűségének megértetésére; [...] a szocialista humanizmusra nevelésre”.⁶

Ha 1980 őszén, általános iskolai nyolcadikos tanulóként rendelkeztem is bizonyos ismeretekkel a sztálinista terrorról, mindezzel így persze nem voltam tisztában – ám amikor Máthé Pál beteg történelemtanárunkat helyettesítve tanította osztályunknak az 1930-as évek Szovjetuniójának történetét és ennek során pontos számadatokat közölt arról, hogy Sztálin miként „fejezte le” a Vörös Hadsereget: milyen beosztású tisztból hányat végeztek ki ekkoriban, eljárása rendkívüli tiszteletet ébresztett bennem iránta: vállalta ugyanis, hogy a hivatalos tananyaghoz képest igazabb ábrázolását adja ezen időszaknak, kitéve magát az esetleges későbbi felelősségre vonásnak. Mert bár nem gondolom, hogy az osztályunkból valaki feljelentette volna őt ezért, az érdekes információk továbbmesélve eljuthattak olyanokhoz is, akik számon kérhették (volna) Máthé Tanár Úrtól, hogy – ellentétben a tanterv célkitűzéseivel – „megingatja a gyermekeknek a szocializmusba vetett bizalmát”. Máthé Tanár Úr pedig nem mondhatta (volna) (ha ugyan tudott róla), hogy az osztály egy részénél már nemigen van mit megingatni e téren...

Ez az eset meghatározó élmény maradt számomra Máthé Pállal kapcsolatban, aki 1984-1985-ben egy évig történelem-fakultáción volt tanárom, immár mint negyedikes gimnazistának. Amikor pedig 1985 őszén az iskola kikérésével néhány napra haza tudtam jönni a nagykanizsai sorkatonai szolgálatból, bementem az iskolába és beültem néhány tanórára: köztük – ekkor már, mondhatom: természetesen – egy Máthé-féle történelemórára is. A Tanár Úr ekkor az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság történetét tanította diákjainak – emlékeim szerint a túlzott forradalmi lendület megnyilvánulásának példaként iróniával említve a lóversenyterek mezőgazdasági hasznosítását a diktatúra időszakában...

¹ Ld. A kommunizmus építőinek kongresszusa. 1961. október 17-31. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1961. 315-317.

² „Sok szovjet hadvezér, parancsnok, politikai munkatárs pusztult el ártatlanul, köztük Gamarnyik, a Vörös Hadsereg politikai főcsoportfőnöke, Bljuher, Jegorov, Tuhacsevszkij marsallok, Kork, Uborevics, Ejgyeman, Jakir kiváló hadvezérek és mások. [...] A Vörös Hadsereg és Flotta sok kiváló parancsnoka esett áldozatul a megtorlásnak; olyanok, akik katonai kerületeket, hadseregeket, hadosztályokat, ezredeket, flottákat, flottillákat és hadihajókat vezettek. Velük együtt kiváló politikai munkatársak, vezérkari tisztek, a hadsereg és a flotta különböző fegyvernemeinek és szolgálati ágainak tapasztalt szakértői pusztultak el.” Ld. A Nagy Honvédő Háború története 1941-1945. I. Az imperialista hatalmak háborús előkészületei és a háború kirobantása. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1964. 120-121.

³ Ilja Ehrenburg: Emberek, évek, életem. I-III. Gondolat, Bp. 1962-1966. passim.

⁴ Hidas Antal: Szólok az időhöz. Visszaemlékezések. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1979. (Tények és tanúk) passim.

⁵ Csizsér Béla-Sári Gusztáv: Történelem az általános iskola 8. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Bp. 1980. (15. kiadás.) 157.

⁶ Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Történelem és állampolgári ismeretek. 5-8. osztály. Szerk. Dr. Szebenyi Péter. Országos Pedagógiai Intézet, h. n., 1978. 4. (Kiemelés az eredetiben.)

Későbbi kapcsolatunkban fontos mozzanat volt, hogy 1991 februárjában találkoztunk egy történelemtanítási konferencián: ugyanis ez alkalommal Máthé Tanár Úr elmesélte: jelenleg minden középiskolás évfolyamból van egy-egy osztálya. Ennek nyomán alakult ki bennem az a terv, hogy ötödéves magyar-történelem szakos egyetemi hallgatóként az 1991-1992-es tanévben elvégzendő történelemtanítási gyakorlatom során az ő ekkor negyedikes osztályában tanítsam az ez idő tájt általam már behatóbb kutatásokkal is vizsgált lenini-sztálini és nemzetiszocialista diktatúrák történetét. Elgondolásaim megvalósításában az sem akadályozott meg, hogy 1991 őszen az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) illetékesei nem a Trefort Ágoston Gyakorlóiskolába, hanem egy másik oktatási intézménybe irányítottak történelemtanítási gyakorlatom elvégzésére: megbeszéltem Máthé Pállal, hogy az ő tanárjelöltjeként szeretnék gyakorolni, ezzel kapcsolatban pedig egy kérvényt is eljuttattam az egyetem megfelelő részlegéhez, végül is sikerült Máthé Tanár Úrhoz kerülnöm. Ekkor tehát történelemtanítási gyakorlatomat egy rendkívül rokonszenves és segítőkész IV.c osztályban végeztem el, az igencsak szigorú Máthé Pál Tanár Úr vezetésével. (A Tanár Úr igényességét, elvárásait jelzi az is, hogy abban a ballagási emlékfüzetben, amelyben e IV.c érettségizői is közöltek magukról információkat, egységesen megadott szempontrendszer szerint, az „Eddigi legnagyobb sikereim” rovatban kettejüktől ez olvasható: „Negyedik második félévében ötösre feleltem Máthé Pál tanár úrnál”⁷ és: „Máthé Pál tanár úrnál harmadikban sikerült 1x ötösre felelnem történelemből”⁸ – más tanárt pedig ilyen összefüggésben nem említettek az osztály diákjai.⁹)

Előrebocsátom: a tanítási gyakorlat az érdekelték – a gimnazisták, Máthé Pál Tanár Úr, a tanárkollégák és én – szerintem is sikeres volt. Azzal együtt, hogy saját elgondolásaim alapján – ám a Tanár Úr jóváhagyásával, ami meglepőnek tűnhet egy oktatási tapasztalatok nélküli tanárjelölt esetében – a tankönyvhöz¹⁰ képest igencsak átszerkesztettem a tárgyalt tananyagot, több esetben kiegészítéseket illesztettem ahhoz, e célra pedig további órákat kértem és kaptam tőle. Ugyanakkor Máthé Tanár Úr és magam is szükségesnek tartottuk, hogy alaposan megbeszéljük az egyes tanórákat, azoknak nemcsak történeti, hanem pedagógiai elemeit is – mindkét vonatkozásban nem egy hasznos információt, ötletet adott nekem. Akadt persze példa határozott véleménykülönbségre is: mivel én huszoneves koromnál fiatalabbnak látszottam, mindenképpen azt tartottam jónak, hogy tegeződjek a negyedikes diákokkal, de a Tanár Úr nem értett egyet ezzel. Erre én kilátásba helyeztem: mivel nem szeretem a – volt egyetemi évfolyamtársam kifejezésével élve – „csendőrpertu”-t, ha nincs tegeződés, a gimnazistákat „kisasszony”-oknak és „ur”-aknak fogom szólítani. Máthé Pál ezt a megoldást sem fogadta el – így aztán végül is tegeződtünk az osztály tagjaival, ami azonban egyáltalán nem vált a tanítás egészének kárára. Mindezzel együtt a Tanár Úr nagyon is figyelt arra, hogy mit és miként csinállok, véleményét pedig olykor nem hosszas fejtegetésekkel, hanem rövid megjegyzésekkel adta tudtomra. Például annak kapcsán, amikor a Szovjetunió évtizedeiről (amelyekről, amint ezzel ő is tisztában volt, korábban eléggé sokat olvastam) tartott jól sikerült órák után kellett megtanítanom az 1929-1933-as gazdasági világválság történetét (amellyel kapcsolatban, és ezt ő is tudta, korántsem rendelkeztem kiterjedt előismeretekkel). Az órára alaposan felkészültem, nem is volt vele gond, utána pedig a Tanár Úr ezt mondta

⁷ Ballagás 1992. Készítették: Cseres Kati-Pacher Nóra. Fel. szerk. Dr. Spira Veronika. Sokszorosítás, h. n., 1992. sz. n.

⁸ Ballagás i. m. sz. n.

⁹ A párhuzamos IV.a és IV.b osztályok érettségizői e füzetbeli sorozatban alig említettek ilyen esetet más tanárral, ugyanakkor ld. „Eddigi legnagyobb sikereim: Egy 4 főle matekdolgozat Berta néninél.” Ballagás i. m. sz. n. Máthé Tanár Úr tekintélyét és egyfajta távolságtartását jelzi az, hogy a 7. és a 8. jegyzettel hivatkozott szövegekben, mindkét esetben „Máthé Pál tanár úr” említések (vezeték- és keresztnév + foglalkozás megnevezése + úr) szerepelnek, a „Pali bácsi” megjelölés helyett. Annak pontosabb megismeréséhez, hogy Máthé Pál Tanár Úr milyen hatást gyakorolt tanítványaira, milyen kép él(t) azokban róla, ilyen típusú források nagy mennyiségének vizsgálatára, elemzésére lenne szükség.

¹⁰ Jóvérné Szirtes Ágota-Sipos Péter: Történelem a gimnázium IV. osztálya számára. 1914-1945. Tankönyvkiadó, Bp. 1991. (8. kiadás.)

nekem: „Ez volt a legjobb órád” – így érzékeltetve: az az igazán komoly oktatói teljesítmény, ha a tanár olyan témáról is tud jó órát tartani, amelyről előzőleg nem végzett részletekbe menő kutatásokat.

Máthé Tanár Úrral találkoztam a későbbiekben is – e rövid visszaemlékezés végén pedig, az ő személyével kapcsolatban, de azon túlmutatva, általánosabb érvennyel is, felvethető a kérdés: miként maradhat meg mindaz, amit egy kiváló pedagógus az évtizedek során valamiképpen átadott tanítványainak? Természetesen elraktározódhatnak bennünk az egyes tanórákon közölt adatok, összefüggések és olykor ezen információkat felhasználjuk, továbbgondoljuk; a tőle tanult pedagógiai mesterfogásokat alkalmazhatjuk későbbi oktatói tevékenységünk során (amikor 1994 őszén megbízott előadóként órákat tartottam az ELTE-n,¹¹ nyilvánvalóan a szükségesnek ítélt változtatásokkal, számos esetben tudtam hasznosítani a Máthé Tanár Úrtól tanult oktatói eljárásokat), sőt magatartásának számos eleme (Máthé Tanár Úr esetében: az emberségnek és a szigornak sajátos együttese) is tovább élhet tanítványaiban. Előfordulhat persze az is, hogy alapos utánagondolás ellenére sem tudjuk tisztázni magunkban: egy-egy cselekedetünkben éppen valamelyik kiváló tanárunk hatása érvényesül-e – így én sem vagyok képes eldönteni, hogy Máthé Pál 1985-ös tanórai kijelentéseihez a lóversenyterek 1919-es mezőgazdasági hasznosításáról (amelyekre mindmáig emlékszem) van-e valami köze annak, hogy jó néhány év múlva, 2005-ben e témáról tartottam előadást tudományos konferencián...¹² Máthé Pál Tanár Úr esetében azonban, és ez bátran állítható, korántsem ez a legfontosabb.

¹¹ Ld. ehhez: Tanrend (kurzuskinálat). Nappali tagozat, az 1994. őszi félévre. Szerk. Keresztes Györgyné-Varga Béláné. Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp. 1994. 219.

¹² Vörös Boldizsár: Szimbolikus térfoglalási akció a politikai propagandában és/vagy a gazdasági szempontok következetes érvényesítése? A budapesti lóversenypályák mezőgazdasági hasznosítása a Magyarországi Tanácsköztársaság idején. Elhangzott a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület A társadalmi tér c. konferenciáján, Alsólendván, 2005. aug. 27-én. Átalakított változatát ld. Vörös Boldizsár: Lóversenypályák és politikai propaganda. Szimbolikus térfoglalási akciók a Magyarországi Tanácsköztársaság idején. In: Korall 12(2011) 45. sz. 162-175. Vö. még: Gyáni Gábor: Emlékezés és oral history. In: Uő: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Napvilág Kiadó, Bp. 2000. 128-144.